

شناسایی و اولویت‌بندی ملاک‌های ارزیابی کتب چاپی در حوزه علوم پزشکی

محمد آرمند^۱، مرتضی همت^۲، میثم رحمانی کتیکری^۳، سپیده فهیمی‌فر^۴، علی بهروزی^۵، فرزانه طالب حقیقی^۶، مریم زرقانی^۷

(دریافت: ۱۴۰۰/۴/۲۰ - پذیرش: ۱۴۰۰/۹/۱۴، نوع مقاله: موردی)

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، تهیه استاندارد ارزیابی کتب چاپی جهت سنجش میزان کیفیت کتب چاپی، قبل از چاپ، به منظور خرید برای کتابخانه و به منظور مطالعه در حوزه علوم پزشکی است. این پژوهش که از نظر هدف، کاربردی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها از نوع آمیخته بود، در سه مرحله انجام شد. در مرحله اول به وسیله مرور متون، معیارهای ارزیابی کتب به صورت کلی استخراج شد. در مرحله دوم با استفاده از مصاحبه، معیارهای ارزیابی کتب چاپی در حوزه علوم پزشکی استخراج شد. در این مرحله از روش تحلیل محتوا با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA استفاده شد. در مرحله سوم به منظور سنجش میزان اولویت معیارهای ارزیابی، تحلیل کمی داده‌های به دست آمده از پرسش‌نامه با استفاده از آمار توصیفی انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد معیارهای ارزیابی کتب درسی چاپی در حوزه علوم پزشکی شامل هفت حیطه، ۳۵ ملاک و ۲۱۳ نشانگر بود. معیارهای ارزیابی کتب غیردرسی چاپی در حوزه علوم پزشکی شامل هشت حیطه، ۳۲

۱. دانشیار گروه علوم تربیتی، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی «سمت»، تهران، ایران.
۲. استادیار گروه فناوری اطلاعات سلامت، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشکده علوم پزشکی ساوه، ساوه، ایران (Mortezahemmat@gmail.com) (نویسنده مسئول).
۳. دانشجوی دکتری رشته مدیریت اطلاعات سلامت، گروه مدیریت و فناوری اطلاعات سلامت، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.
۴. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۵. استادیار گروه مهندسی بهداشت حرفه‌ای، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی زنجان، زنجان، ایران.
۶. کارشناس پژوهشی دانشکده علوم پزشکی ساوه، ساوه، ایران.
۷. دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.

ملاک و ۱۶۲ نشانگر شد. معیارهای ارزیابی کتب مرجع چاپی در حوزه علوم پزشکی شامل هفت حیطه، ۲۵ ملاک و ۱۲۹ نشانگر شد. معیارهای ارزیابی کتب ترجمه‌شده چاپی در حوزه علوم پزشکی شامل دو حیطه، شش ملاک و ۲۱ نشانگر شد. استاندارد ارزیابی کتب چاپی حوزه علوم پزشکی راهنمای بسیار مفیدی برای ناشران، کتابداران، دانشجویان و استادان حوزه علوم پزشکی خواهد بود تا بتوانند بهترین منابع را برای هدف خود انتخاب کنند.

واژه‌های کلیدی: ارزیابی کتاب دانشگاهی، کتاب درسی، علوم پزشکی، معیارهای ارزیابی.

Identifying and prioritizing the criteria for evaluating printed books in the field of medical sciences

Mohammad Armand¹, Morteza Hemmat^{2**}, Meysam Rahmani Katigari³, Sepideh Fahimifar⁴, Ali Behroozy⁵, Farzaneh Taleb Haghighi⁶, Maryam Zarghani⁷

Received: 11/07/2021, Accepted: 05/12/2021

Abstract

The purpose of this study is to prepare a standard for evaluating printed books to measure the quality of printed books before printing in order to purchase for the library and study in the field of medical sciences. This research, which was applied in terms of purpose and mixed in terms of data collection, was conducted in three stages. The first phase was an applied study in which the general criteria for evaluating books were extracted by literature review. In the second phase, the criteria for evaluating printed books in the field of medical sciences were extracted using interviews. At this phase, the content analysis approach using MAXQDA software was used for analysis. In the third phase, according to the target group, three types of researcher-made questionnaires were used to collect data. In order to assess the priority of evaluation criteria, quantitative analysis of the questionnaire was performed using descriptive statistics. The results showed the criteria for evaluating printed textbooks in the field of medical sciences included seven areas, 35 criteria and 213 indicators. Criteria for evaluating printed non-textbooks in the field of medical sciences included eight areas, 32 criteria and 162 indicators. Criteria for evaluating printed reference books in the field of medical sciences included

-
1. Associate Professor of Organization for Researching and Composing University Textbooks in Islamic Sciences and the Humanities (SAMT), Tehran, Iran.
 2. Assistant Professor, Department of Health Information Technology, School of Nursing and Midwifery, Saveh University of Medical Sciences, Saveh, Iran (Mortezahemmat@gmail.com) (**Corresponding Author).
 3. PhD Student in Health Information Management, Department of Health Information Management and Technology, School of Paramedical Sciences, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.
 4. Assistant Professor, Department of Information Science and Knowledge, School of Management, University of Tehran, Tehran, Iran.
 5. Assistant Professor, Department of Occupational Health Engineering, School of Public Health, Zanzan University of Medical Sciences, Zanzan, Iran.
 6. Expert of Research Affairs, Saveh University of Medical Sciences, Saveh, Iran.
 7. PhD Student in Medical Library and Information Sciences, Department of Library and Information Sciences, School of Health Management and Information Sciences, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

seven areas, 25 criteria and 129 indicators. Criteria for evaluating printed translated books in the field of medical sciences included two areas, six criteria and 21 indicators. The medical science book evaluation standard will be a very useful guide for publishers, librarians, students and professors of medicine to choose the best resources for their purpose.

Keywords: academic book evaluation, evaluation criteria, medical sciences, textbook.

مقدمه

کتاب‌های آموزشی و علمی در کنار سایر ابزارهای پیچیده ماحصل فناوری که به سرعت توسعه یافته‌اند در نظام‌های آموزشی دنیا اهمیت و جایگاه خود را حفظ کرده‌اند (حسینی و خندقی، ۱۳۹۶) و همچنان بنیان آموزش در اغلب دانشگاه‌های دنیا به میزان توجهی بر کتاب‌های چاپی استوار است و این کتاب‌ها بخش عمده‌ای از فرایند آموزشی در دانشگاه‌ها را برعهده دارند. بررسی و ارزیابی کتاب‌ها در سطح نشر دانشگاهی سبب آگاهی نویسندگان و ناشران در فرایند نشر و اطلاع از نیازهای خوانندگان و جامعه علمی می‌شود. باوجود نارسایی و کاستی در کتاب‌های درسی، نظام آموزش با مشکلات جدی روبه‌رو خواهد شد. بنابراین، می‌توان با ارزشیابی، زمینه را برای بهبود کیفیت کتاب‌های درسی فراهم کرد. اگر مؤلف یا سازمان تهیه‌کننده کتاب‌های درسی دانشگاهی، از ارزشیابی کتب غفلت کند، ممکن است زحمات و سرمایه فراوانی هدر برود و کتاب درسی تهیه‌شده کاربردی نداشته باشد و وقت استاد و دانشجو تلف شود (قراگوزلو، ۱۳۹۶).

کتاب به عنوان یک منبع مهم و ثابت در آموزش، باید از دیدگاه نقادانه و متخصصانه از ابتدای روند نشر، چارچوب و محتوای آن مورد ارزیابی قرار گیرد. فرایند نشر کتاب از شکل‌گیری ایده، کسب مجوزهای نشر، آماده‌سازی نسخه، دریافت شماره استاندارد بین‌المللی برای هر کتاب و داوری محتوا و وضعیتی کاملاً مشخص در فرایند نشر است و با توجه به تغییرات اخیر در زمینه‌های علمی باید شرایط ارزیابی دقیق خصوصاً نشر کتب دانشگاهی در نظر گرفته شود تا یک‌دست‌سازی کتاب‌ها را که خود به عنوان یک شرایط اقتصادی و شناخت بهتر توسط کاربران منجر می‌شود فراهم کند. موفقیت هر کتاب دانشگاهی بر بنیانی از تخصص، تجربه و تلاش استوار است. این آثار که سهم اساسی در پیش‌برد آموزش عالی هر کشور دارند باید براساس معیارها و ویژگی‌های مشخصی تدوین شوند. با توجه به این وضعیت لازم است یک بررسی و ارزیابی دقیق مطابق با استانداردها، راهنماها و دستورالعمل‌های ناشران بین‌المللی در حوزه نشر کتب انجام گیرد تا راهنماها و دستورالعمل مشخصی برای نشر کتب در این حوزه به صورت یک‌دست داشته باشیم.

در حوزه علوم پزشکی، کتاب اثری ارزشمند و تأثیرگذار است که مخاطبان خاص موضوعی دارد و از این نظر جایگاه ویژه‌ای در حوزه نشر علوم پزشکی پیدا کرده است. چند سالی است که موضوع ارزیابی کتب دانشگاهی در حوزه علوم پزشکی نیز مورد توجه

قرار گرفته است. در سال ۱۳۹۵ طرح ایجاد کمیسیون ارزشیابی و متون و منابع مرجع علوم پزشکی اولین بار از سوی معاونت محترم آموزش وزارت بهداشت و درمان آموزش پزشکی مطرح و با موافقت مقام محترم وزارت رسمیت یافت. این کمیته به ایجاد شاخص‌های ارزشیابی متون و منابع برتر و منتخب علوم پزشکی، با استفاده از نمونه‌ها و تجربیات بین‌المللی، و با بهره‌گیری از دانش و تجربه صاحب‌نظران پرداخته است (کمیسیون ارزشیابی متون و منابع مرجع علوم پزشکی، ۱۳۹۵). اما ملاک‌های این کمیته از دیدگاه تمام کاربران و برای همه انواع کتاب‌های چاپی کاربرد ندارد. بنابراین، به دلیل اهمیت کتاب در حوزه علوم پزشکی، ایجاد راهکاری جامع و استاندارد به منظور افزایش کیفیت کتب این حوزه، ضروری به نظر می‌رسد. کتابخانه‌های علوم پزشکی به دلیل مسئله انتخاب و خرید کتاب نیازمند راهکار مناسبی هستند تا بتوانند بهترین منابع را برای مجموعه خود فراهم کنند. از طرفی، استفاده‌کنندگان کتاب‌های دانشگاهی مهم‌ترین عوامل زنجیره تولید تا استفاده از کتاب هستند و به عنوان کاربر نهایی به طور معمول درگیر مسئله انتخاب مناسب‌ترین کتاب هستند. این کاربران معمولاً اعضای هیئت علمی و دانشجویان همه مقاطع تحصیلی در دانشگاه‌های علوم پزشکی می‌باشند. با توجه به مسائل مطرح شده وجود استانداردهای به منظور تولید باکیفیت کتاب، انتخاب و خرید بهترین کتاب برای کتابخانه و انتخاب و مطالعه بهترین کتاب توسط کاربران در حوزه علوم پزشکی بسیار ضروری به نظر می‌رسد. استاندارد ارزیابی کتب چاپی قبل از انتشار، برای ناشران دانشگاهی و غیردانشگاهی می‌تواند به عنوان راهنمایی مفید در افزایش کیفیت کتاب‌های خود باشد. برای کتابداران دانشگاهی که رسالت مجموعه‌سازی کتابخانه را دارند به عنوان راهنمایی عملی برای انتخاب بهترین منابع می‌تواند مفید واقع شود. همچنین، دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی می‌توانند با استفاده از این استاندارد و موردتوجه قرار دادن انواع معیارهای ارزیابی کتب درسی، غیردرسی، مرجع و ترجمه‌شده با صرف زمان کم‌تر، انتخاب بسیار بهتری برای مطالعه داشته باشند. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف تدوین استانداردهای ارزیابی کتب علوم پزشکی انجام شد و به سؤالات پژوهشی زیر پاسخ خواهد داد:

۱. ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی علوم پزشکی براساس نظرات ذی‌نفعان (کاربران، کتابداران و ناشران) کدام‌اند؟
۲. اولویت‌بندی ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی علوم پزشکی براساس نظرات ذی‌نفعان (کاربران، کتابداران و ناشران) چگونه است؟

مبانی نظری پژوهش

برای یک‌دست‌سازی کتب در حوزه علوم پزشکی نیازمند دستورالعمل‌ها و راهنمای مشخص مطابق با استانداردهای نشر کتب و روند انتشار ناشران بین‌المللی و موفق هستیم تا مطابق با آن نویسندگان اثر خود را آماده کرده و ناشران به نشر و توزیع اثر پردازند. زمانی که بتوانیم در یک چارچوب مشخص و درست حرکت کنیم ارزیابی و نیل به هدف اثر، که هدف کتب آموزشی و زمینه تاریخی علوم است می‌توانیم بهتر دست یابیم. همانند یک تولیدکننده که برای عرضه محصولات جدید خود نیاز به آزمایشگاه‌های تحقیقاتی دارد تا بتواند محصولات جدید و باکیفیت ارائه کند. درخصوص کتاب نیز این امر صدق می‌کند و در کنار پژوهش‌های علمی نیاز به یک سیستم ارزیابی برای بررسی کیفیت و کارایی کتاب‌ها امری لازم و ضروری است (Mikk, ۲۰۰۰) براساس نظر محمود و همکاران (۲۰۰۹) برای اثرگذاری بیشتر فرایند ارزیابی نیازمند شناسایی شاخص‌های کتاب درسی مطلوب هستیم (Mahmood et al., 2009).

بررسی‌ها نشان می‌دهد که معیارهای استاندارد یا چک‌لیست‌های متعددی برای ارزیابی و انتخاب کتاب‌ها به خصوص کتب درسی تهیه شده است. اما اغلب در زمینه‌های علوم انسانی و درس‌های خاص مثل زبان تخصصی انجام شده‌اند. برای مثال آرمند (۱۳۷۸) و همچنین رضایی و نوروززاده ویژگی‌های کتاب مطلوب دانشگاهی را بیان کرده‌اند (آرمند، ۱۳۷۸؛ نوروززاده و رضایی، ۱۳۸۹) یا حسینی و مطور (۱۳۹۱) به نقد کتب درسی دانشگاهی رشته علوم تربیتی در ایران پرداخته‌اند (حسینی و مطور، ۱۳۹۱). چک‌لیست تاملینسون^۱ نیز در زمینه ارزیابی کتب‌های درسی زبان انگلیسی طراحی شده است (آرمند، ۱۳۷۸). در زمینه علوم پزشکی نیز، شاخص‌های ارزشیابی متون و منابع برتر و منتخب علوم پزشکی، با استفاده از نمونه‌ها و تجربیات بین‌المللی، و با بهره‌گیری از دانش و تجربه صاحب‌نظران توسط کمیسیون ارزشیابی و متون و منابع مرجع علوم پزشکی تدوین شد. تعدد این روش‌های ارزیابی به دلیل تفاوت در اهداف، زمینه، سؤالات ارزیابی و شرایط اجرای آن است (آرمند، ۱۳۷۸).

بنابراین، با بررسی‌های پژوهشگران، پژوهشی جامع که دقیق و جامع به تدوین و تهیه استاندارد نشر کتب به خصوص کتب چاپی در حوزه علوم پزشکی پرداخته باشد

وجود ندارد، اما بررسی متون نشان داد که مقالات و پژوهش‌هایی هستند که در بطن خود به مبحث ارزیابی کتب پرداخته‌اند.

اصنافی و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه خود در زمینه کتاب‌های تخصصی علوم انسانی معیارهای ارزیابی ارائه می‌دهند که هم برای متخصصان و هم برای کتابداران جهت مجموعه‌سازی منابع می‌تواند بسیار حائز اهمیت باشد، همچنین بیان می‌کنند که معیارهای رتبه‌بندی منابع می‌تواند برای ناشران نیز جهت تولید منابع با کیفیت، مفید واقع شود و بیان کردند که با استفاده از دیدگاه صاحب‌نظران، رتبه‌بندی کیفی آثار با اولویت‌بندی معیارها توسط صاحب‌نظران در هر حوزه دانشی، ممکن می‌شود. این رتبه‌ها می‌تواند به خوانندگان و پژوهشگران جهت یافتن منابع با کیفیت‌تر و به کتابداران نیز البته در صورتی که سازمانی بزرگ به انجام رتبه‌بندی پرداخته باشد، در گزینش و خرید منابع با کیفیت‌تر کمک می‌کند (اصنافی و همکاران، زیر چاپ).

چهرقانی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود به شناخت و معرفی مهم‌ترین معیارهای تولید و ارزیابی کتاب‌های گویا از دیدگاه کاربران پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش حاکی از این مطلب بود که ۸۱ معیار در ذیل ۱۲ ملاک مزیت، انگیزه کاربرد، معیار انتخاب، موضوع موردعلاقه، ویرایش، روایت، موسیقی و صداسازی، تقطیع و نام‌گذاری، ویژگی و کیفیت صدا، قالب انتشار، شیوه دسترسی و جست‌وجو و اطلاعات کتاب‌شناختی در معرض نظر کاربران قرار گرفت و از این میان معیارهای دریافت فایل اینترنتی دانلودشدنی و انتقال به یک دستگاه پخش صوت، انتقال صحیح لحن جمله توسط راوی، فن بیان صحیح راوی، قابلیت اجرا در انواع دستگاه‌های پخش صوت، صدای مطلوب و دلنشین راوی، تناسب جنس صدا و لحن راوی با نوع متن، امکان جست‌وجوی کتاب گویا براساس موضوع، انتخاب کتاب گویا متناسب با سلیقه و نیاز شخصی، استفاده از موسیقی در آثار کودکان و دریافت کتاب‌های گویای رایگان از اینترنت بیشترین اهمیت را دارند (چهرقانی و همکاران، ۱۳۹۳).

منصوریان (۱۳۹۲) در پژوهشی، به صد و ویژگی کتاب‌های دانشگاهی کارآمد و اثربخش اشاره دارد. صد و ویژگی در ده مقوله در نظر گرفته شد که عبارت‌اند از: تخصص‌گرایی و هدفمندی موضوعی، توان نظری و دلالت‌های کاربردی، توان استنادی و ماهیت میان‌رشته‌ای، جامعیت و روزآمدی، صلاحیت و کارنامه پدیدآورندگان، پاکیزگی نگارشی و ادبی، انسجام محتوایی و ساختاری، همخوانی با نظریه‌های یادگیری، ماهیت تعاملی و توان انگیزشی، ویژگی‌های فیزیکی و ظاهری. او بیان می‌کند که کتابی کارآمد و

اثربخش است که بتواند پیام پدیدآور را تبیین کند و بیانگر هدف مؤلف باشد. همچنین با انعکاس بازتابی مثبت بر مخاطبان تحولی در آراء آنان ایجاد کند. بنابراین، کتابی که سهم قابل قبولی از این ویژگی‌ها در آن یافت شود، به چنین اهدافی دست خواهد یافت. از سویی دیگر، ضمن برخورداری از نتایج کاربردی بر مبانی نظری مستحکمی استوار باشد. علاوه بر این جامع و روزآمد است و بازتابی از تحولات روز را به نمایش می‌گذارد. کتاب اثربخش به خوبی با مخاطب ارتباط برقرار می‌سازد و انگیزه او را در پیگیری موضوع تقویت می‌کند. آنچه در این فرایند ارتباطی و انگیزشی نقش آفرین است، علاوه بر محتوای علمی، نثر و ساختار پاکیزه‌ای است که در آن دیده می‌شود (منصوریان، ۱۳۹۲).

احمد رضی (۱۳۸۸) شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب درسی دانشگاهی را از پنج جنبه بررسی می‌کند که عبارت‌اند از: شکل ظاهری، محتوا، ساختار، زبان و روش. او در این مطالعه به شاخص‌هایی مانند روزآمدی، جامعیت، مرتبط بودن مطالب کتاب‌ها با سایر درس‌ها وابسته، طرح سؤال‌های جدید و افق‌های تازه، وجود تناسب میان حجم اطلاعات اصلی و حجم اطلاعات جنبی، ظرفیت مطالب کتاب در ایجاد ارتباط با موضوعات میان‌رشته‌ای، ظرفیت مطالب کتاب در برقراری ارتباط با یادگیرنده و اثرگذاری بر او می‌پردازد (رضی، ۱۳۸۸).

از دیدگاه جمالی زواره و همکاران (۱۳۸۷) معیارهای جامع و استاندارد در ارزیابی کتاب‌های درسی وجود ندارد و در پژوهش خود به تهیه چک‌لیست ارزیابی کتاب درسی می‌پردازند که بتواند همه جنبه‌ها را دربرگیرد. در این پژوهش، متون تخصصی و چک‌لیست‌های موجود، بررسی شد. علاوه بر آن، نظرهای مؤلفان برتر و صاحب‌نظران برنامه درسی و همچنین دانشجویان درباره معیارهای کتاب درسی مطلوب بررسی و براساس آن‌ها معیارهای ارزیابی کتاب‌های درسی استخراج شد. این معیارها در ۵ حیطه ظاهری، نگارشی، ساختاری، محتوایی و روان‌شناختی دسته‌بندی و در قالب یک چک‌لیست ارائه شده است (زواره و همکاران، ۱۳۸۷).

روش پژوهش

نوع پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها ترکیبی با رویکرد اکتشافی متوالی بود. براساس اهداف پژوهش تدوین استاندارد ارزیابی کتب علوم پزشکی، جمع‌آوری داده‌ها در سه مرحله (مرحله اول و دوم با روش کیفی و مرحله سوم به

روش کمی) انجام شد. در مرحله اول، با استفاده از روش مرور متون، ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی، بدون در نظر گرفتن حوزه موضوعی و نوع کتاب استخراج شد. در مرحله دوم پژوهش با استفاده از روش مصاحبه، ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی در حوزه علوم پزشکی براساس نظر ناشران، کتابداران، دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی استخراج شد. در مرحله سوم پژوهش با استفاده از پرسش‌نامه اولویت‌بندی و تدوین نهایی استاندارد ارزیابی کتب چاپی انجام شد.

در مرحله اول، به وسیله مرور متون و با استفاده از پایگاه‌های اطلاعات علمی ISI، Scopus، Pubmed، Science direct، Magiran، SID، IranDoc و همچنین محیط اینترنت و وب‌سایت دانشگاه‌ها و ناشرانی که به نحوی با نشر کتب چاپی ارتباط داشتند، معیارهای ارزیابی کتب به صورت کلی استخراج شد. برای این مرحله، تمام مقالات و کتاب‌هایی که در پایگاه‌های معتبر به چاپ رسیده و درمورد ارزیابی و نشر کتب چاپی بحث کرده بودند، از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹ مورد مطالعه قرار گرفت. در این مرحله، نمونه‌گیری به صورت هدفمند و از نوع ملاک‌محور بود. تنها منابعی از مطالعه خارج شدند که به هیچ نحوی دسترسی به متن کامل آن‌ها میسر نشد داده‌های حاصل از مرور متون در فرمی که برای این منظور طراحی شد، وارد شدند. این فرم شامل ملاک‌های ارزیابی و سپس در هر مورد ملاک‌ها، نشانگرهای ارزیابی وارد شد.

در مرحله دوم، به طور خاص ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب در علوم پزشکی بررسی و استخراج شد. برای این منظور از روش مصاحبه (حضور، تلفنی و نامه الکترونیکی) استفاده شد. جامعه پژوهش در مرحله دوم شامل ناشران دانشگاهی در حوزه علوم پزشکی، کتابداران دانشگاه‌های علوم پزشکی و دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی که در واقع ذی‌نفعان کتب علوم پزشکی هستند. در این مرحله، نمونه‌گیری به شیوه هدفمند و از نوع قضاوتی انجام شد. در جامعه‌های ناشران و کتابداران، نمونه‌گیری به این صورت انجام شد که با تماس تلفنی و ارتباط حضوری با همه ناشران دانشگاهی و غیردانشگاهی در حوزه علوم پزشکی، لیست و راه تماس افرادی که ارتباط مستقیم با ارزیابی و نشر کتب چاپی داشتند استخراج شد و از همه آن‌ها به منظور شرکت در پژوهش دعوت به عمل آمد. در نهایت افرادی که اعلام آمادگی کردند به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. در جامعه دانشجویان و اعضای هیئت علمی، به منظور دعوت از دانشجویان تصمیم گرفته شد نمونه پژوهش از دانشجویان رتبه‌های برتر در دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، ایران و شهید بهشتی انتخاب شود. برای این منظور لیست و شماره

تماس دانشجویان برتر این دانشگاه‌ها از طریق اداره آموزش دریافت و از آن‌ها برای شرکت در پژوهش دعوت به عمل آمد. تعداد ۳۶ نفر از ناشران دانشگاهی، ۴۷ نفر از کتابداران و ۵۶ نفر از دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی به عنوان نمونه انتخاب شدند.

گردآوری داده‌ها با استفاده از مصاحبه‌ای نیمه‌ساختاریافته متشکل از سؤال‌های باز و بسته بود. سؤال‌های مصاحبه براساس مرور مطالعات طراحی شد. در این مرحله نتایج مرحله اول در اختیار جامعه پژوهش قرار داده شد و براساس آن سؤال‌هایی باز یا بسته در ارتباط با کتب علوم پزشکی ارائه و بازخورد لازم دریافت شد. تعیین قابلیت اطمینان^۱ داده‌های مطالعه کیفی معیاری جایگزین برای تأیید روایی و پایایی این نوع از مطالعات است که متشکل از تعیین اعتبار^۲، تعمیم‌پذیری^۳، تأییدپذیری^۴ و اعتماد^۵ است (Speziale et al., 2011). در مرحله دوم، پژوهشگر چهار روش فوق را در جهت تأیید اعتبار درونی (روایی) و اعتبار بیرونی (پایایی) یافته‌های پژوهش به کار گرفت.

نتایج مرحله دوم پژوهش ابتدا براساس معیارها و مؤلفه‌های استخراج شده از مرحله اول کدگذاری شد. سپس اگر معیار، ملاک یا نشانگر جدیدی براساس مصاحبه‌ها به وجود می‌آمد برچسب‌گذاری یا توسط پژوهشگر تعیین می‌شد. در این مرحله ابتدا فایل‌های صوتی ضبط شده و گفت‌وگوی صوتی، به همراه مکاتبات الکترونیکی، به متن برگردانده شدند و سپس با استفاده از روش تحلیل چارچوبی^۶ در پنج گام شامل آشناسازی^۷ یا آشناسازی با محتوای مصاحبه، شناسایی چارچوب مفهومی^۸، نمایه‌سازی^۹، ترسیم جدول‌ها^{۱۰} و تفسیر داده‌ها^{۱۱} تحلیل شد (نیک‌پیما و همکاران، ۱۳۹۲). به منظور تحلیل داده‌ها، ابتدا متن مصاحبه‌ها توسط پژوهشگر به طور دقیق مطالعه شد. در مرحله آشناسازی عناوینی که حین خواندن فایل متنی مصاحبه به نظر مناسب می‌رسید، یادداشت و در نهایت چارچوب مفهومی شناخته شد. سپس با استفاده از

1. trustworthiness
2. credibility
3. transferability
4. confirmability
5. dependability
6. framework analysis
7. familiarization
8. identifying a thematic framework
9. indexing
10. charting
11. mapping and interpretation

نرم افزار مکس کیودی ای^۱ نسخه ۱۰ متن مصاحبه ها در قالب درون مایه، طبقه و زیر طبقه کد گذاری شد. پس از اتمام کد گذاری مصاحبه ها، درون مایه ها و طبقات در یک جدول دسته بندی شده و در نهایت روابط میان درون مایه ها، طبقات و زیر طبقات شناسایی و تفسیر نهایی ارائه شد. همان طور که بیان شد مراحل کد گذاری برای مفاهیمی که در مصاحبه ها جدید بودند انجام شد.

مرحله سوم پژوهش با استفاده از پرسش نامه انجام شد. جامعه مطالعه شامل ناشران دانشگاهی در حوزه علوم پزشکی، کتابداران کتابخانه های دانشگاه های علوم پزشکی سراسر کشور و دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه های علوم پزشکی سراسر کشور بود. در گروه ناشران و کتابداران نمونه گیری به روش غیر تصادفی و هدفمند و از نوع قضاوتی انجام گرفت به این صورت که ابتدا از پرسنل ناشران دانشگاهی که در حوزه ارزیابی و نشر کتاب فعالیت داشتند و کتابداران فعال در این زمینه درخواست شد که در پژوهش شرکت کنند. سپس همه افرادی که تمایل به شرکت در پژوهش داشتند به عنوان نمونه در نظر گرفته شدند. در گروه دانشجویان و اعضای هیئت علمی از روش نمونه گیری غیر تصادفی و در دسترس استفاده شد. به این شکل که در گروه های رسمی دانشجویی و اعضای هیئت علمی که در شبکه های اجتماعی شکل گرفته بود از طریق مراجع مربوطه برای شرکت در پژوهش اطلاع رسانی انجام شد. همه افرادی که علاقه مند به شرکت در پژوهش بودند به عنوان نمونه پژوهش در نظر گرفته شدند. نمونه به ترتیب شامل ۵۳ نفر از ناشران دانشگاهی، ۶۴ نفر از کتابداران و ۹۴ نفر از دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه های علوم پزشکی بود. ابزار گردآوری داده ها در مرحله سوم پژوهش، شامل سه نوع پرسش نامه محقق ساخته برگرفته از نتایج بخش کیفی بود. پرسش نامه اول، دوم و سوم به ترتیب برای ناشران، کتابداران و استفاده کنندگان (دانشجویان و اعضای هیئت علمی) است. هر کدام از این پرسش نامه ها شامل ۵ بخش اطلاعات دموگرافیک افراد، بخش اولویت بندی شاخص های ارزیابی کتاب غیردرسی، اولویت بندی شاخص های ارزیابی کتاب مرجع و اولویت بندی شاخص های ارزیابی کتاب ترجمه شده بود. در همه پرسش نامه ها که با هدف اولویت بندی شاخص های ارزیابی شکل گرفته بود، از مقیاس لیکرت سه گزینه ای برای سنجش میزان اولویت شاخص های ارزیابی استفاده شد. در این جهت، برای شاخص های با اولویت بالا امتیاز ۳، شاخص ها با اولویت متوسط امتیاز ۲ و

1. MAXQDA

شاخص‌ها با اولویت کم امتیاز ۱ در نظر گرفته شد. جهت بررسی روایی پرسش‌نامه‌های پژوهش، این پرسش‌نامه‌ها در اختیار متخصصان حوزه نشر، کتابداران و اعضای هیئت علمی در دانشگاه علوم پزشکی تهران، ایران و شهید بهشتی قرار گرفت، و سپس با اعمال نظرات این متخصصان روایی پرسش‌نامه مورد تأیید قرار گرفت. جهت بررسی پایایی ابزار، سه مجموعه پرسش‌نامه در سه نمونه ۱۵ نفری از ناشران، کتابداران و اعضای هیئت علمی اجرا شد و پایایی آن به روش آلفای کرونباخ برای پرسش‌نامه ناشران ۰/۸۵، پرسش‌نامه کتابداران ۰/۸۶ و برای پرسش‌نامه دانشجویان و اعضای هیئت علمی ۰/۸۴ محاسبه شد. به طور کلی تحلیل کمی داده‌های به دست آمده از پرسش‌نامه با استفاده از شاخص مرکزی میانگین به منظور سنجش میزان اولویت شاخص‌های ارزیابی انجام شد. در مورد میزان اولویت شاخص‌های ارزیابی سه گزینه در نظر گرفته شد که میانگین ۲/۴ تا ۳ به معنای اولویت بالای آن شاخص بود. میانگین ۱/۷ تا ۲/۳ به معنای اولویت متوسط شاخص و در مواردی که میانگین ۱ تا ۱/۶ بود آن مورد با اولویت کم در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

● تعیین ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی علوم پزشکی:

در مرحله اول، براساس مرور متون، معیارهای ارزیابی کتاب‌های چاپی بدون توجه به تقسیم‌بندی کتاب‌ها استخراج شد. این نتایج جهت راهنمایی برای مصاحبه در مرحله دوم استفاده شده است. نتایج حاصل از این مرحله را می‌توان در هفت بخش ساختار کتاب، محتوای کتاب، کیفیت زبان و نگارش، روان‌شناختی، چارچوب اخلاق، تأثیر در آموزش و ارزیابی تقسیم کرد. بر این اساس و در مجموع، معیارهای ارزیابی کتاب شامل هفت بخش، ۳۵ ملاک و ۳۹۴ نشانگر شده است. در ادامه معیارهای بازتابی شده، و ملاک‌های ارزیابی نشان داده شده است.

سپس در مرحله دوم پژوهش، از سه گروه مخاطبان کتب علوم پزشکی مصاحبه انجام شد. مطابق یافته‌های حاصل از مرحله اول و دوم پژوهش، ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب علوم پزشکی از سه منظر بررسی شد که عبارت بودند از ارزیابی کتب علوم پزشکی قبل از انتشار (دیدگاه ناشران)، ارزیابی کتب علوم پزشکی بعد از انتشار با هدف خرید (دیدگاه کتابداران) و ارزیابی کتب علوم پزشکی بعد از انتشار با هدف مطالعه یا ارزیابی (دیدگاه استفاده‌کنندگان). همچنین، کتاب‌های حوزه علوم پزشکی براساس نوع استفاده به چهار دسته کلی کتاب درسی

جدول ۱ معیارهای ارزیابی کتاب‌های چاپی بدون توجه به نوع تقسیم‌بندی کتاب

ملاک‌ها										درون‌مایه
بخش اختار کتاب	بخش مقدماتی	بخش اصلی (فصل‌بندی)	سازمان‌دهی محتوای هر فصل	بخش انتهایی						
محتوای کتاب	وضوح، صحت و انسجام مطالب	اشکال، نمودارها و تصاویر	روزآمدی	مرتبط بودن	طرح سؤال و افق جدید	تناسب بین اطلاعات اصلی و جانبی	ظرفیت مطالب	ظرفیت مطالب	ارتباط محتوا با منابع	اعتبار علمی
							میان رشته‌ای	ارتباط با یادگیرنده		
شکل ظاهری کتاب	حجم	کیفیت حروف‌نگاری و تایپ	صفحه‌آرایی	مواد همراه	ساختمان فیزیکی، صحافی و چاپ	اصول اخلاق علمی				
چارچوب اخلاق	ملاحظات فرهنگی و عدم سوگیری									
کیفیت زبان و نگارش	سبک نگارش	شیوایی، روشنی و قابل فهم بودن	رعایت زبان علمی	دستور زبان	روانی متن					
روان‌شناختی	مهارت‌های شناختی و فراشناختی	ویژگی‌های یادگیرنده‌ها	رغبت، انگیزه و خلاقیت	امکانات و فرصت‌های یادگیری	سطوح یادگیری					
تأثیر در مخاطب	تأثیر در آموزش		ارزیابی (پرسش‌ها و آزمون‌ها)							

دانشگاهی، کتاب غیردرسی دانشگاهی، کتاب ترجمه‌شده و کتاب مرجع تقسیم شدند. در هر کدام از مراحل ارزیابی، این چهار دسته به عنوان معیار تقسیم‌بندی انواع کتاب مد نظر قرار گرفت.

• ارزیابی کتاب چاپی قبل از انتشار (نتایج مصاحبه با ناشران)

در این مرحله تعداد ۳۶ نفر از کارکنان و مدیران نشر کتاب دانشگاهی در مصاحبه شرکت کردند که بیشتر افراد شرکت‌کننده در پژوهش مرد بودند (۷۷/۸ درصد، $n=28$) و اکثریت شرکت‌کنندگان در پژوهش در رده سنی ۴۰ تا ۴۹ سال قرار داشتند (۵۰ درصد، $n=18$). میزان تحصیلات اکثر افراد شرکت‌کننده در پژوهش کارشناسی بود (۴۷/۲ درصد، $n=17$) و سابقه فعالیت اکثر افراد شرکت‌کننده در پژوهش (۳۸/۹ درصد، $n=14$) نیز در حوزه نشر بین ۱۱ تا ۱۵ سال بود. براساس نتایج مصاحبه با ناشران دانشگاهی، حیطه‌ها، ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع درسی دانشگاهی شامل نه حیطه، ۳۴ ملاک و ۲۲۹ نشانگر استخراج شد. کتاب‌های غیردرسی دانشگاهی در دانشگاه‌های علوم پزشکی شامل همه کتاب‌هایی می‌شود که مشخصاً با هدف کتاب درسی و طبق سرفصل‌های تدوینی وزارت بهداشت تدوین نشده باشد. این کتاب‌ها می‌تواند تخصصی در یک زمینه خاص، عمومی در رشته‌های علوم پایه، حرفه‌ای در یک رشته تحصیلی یا هر کتاب دیگری باشد که توسط انتشارات دانشگاهی منتشر می‌شود. به منظور ارزیابی کتاب‌های غیردرسی قبل از چاپ، تعداد هشت حیطه، ۳۱ ملاک و ۱۷۹ نشانگر استخراج شد. معیارهای ارزیابی کتاب‌های مرجع در حوزه علوم پزشکی شامل هفت حیطه، ۲۴ ملاک و ۱۲۵ نشانگر شد. برای معیارهای ارزیابی کتاب‌های ترجمه‌شده علاوه بر معیارهایی که مانند کتاب‌های درسی، غیردرسی و مرجع وجود داشت تعداد دو حیطه، شش ملاک و ۳۱ نشانگر اختصاصاً برای ویژگی ترجمه‌بازایی شد. این نتایج به طور خلاصه در جدول‌های ۳ تا ۶ نشان داده شده است.

• ارزیابی کتاب بعد از انتشار (به منظور خرید کتابداران)

تعداد ۴۷ نفر از کتابداران کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور در مصاحبه شرکت کردند که اکثر آن‌ها زنان بودند (۷۰/۲ درصد، $n=33$) و اکثریت کتابداران در پژوهش در رده سنی ۴۰ تا ۴۹ سال قرار داشتند (۳۴ درصد، $n=16$). میزان تحصیلات بیش از ۵۰ درصد افراد شرکت‌کننده در پژوهش کارشناسی بود (۵۳/۲ درصد، $n=25$) و سابقه فعالیت اکثر افراد (۳۶/۲ درصد، $n=17$) نیز در حوزه نشر بین شش تا ۱۰ سال بود. براساس نتایج مصاحبه با کتابداران دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور، تعداد هشت حیطه، ۲۹ ملاک

و ۱۵۱ نشانگر برای ارزیابی کتب چاپی از نوع درسی دانشگاهی جهت خرید کتابخانه مشخص شد. در ارزیابی کتاب‌های غیردرسی قبل از چاپ، تعداد هفت حیطه، ۲۵ ملاک و ۱۱۲ معیار استخراج شد. همچنین معیارهای ارزیابی کتاب‌های مرجع در حوزه علوم پزشکی برای واژه‌نامه‌ها شامل هفت حیطه، ۲۵ ملاک و ۱۳۳ نشانگر، برای دایره‌المعارف‌ها شامل هفت حیطه، ۲۵ ملاک و ۱۲۹ نشانگر، برای اطلس‌ها شامل هفت حیطه، ۲۴ ملاک و ۱۲۲ نشانگر و برای انواع دیگر کتاب‌های مرجع شامل هفت حیطه، ۲۶ ملاک و ۱۳۲ نشانگر شد. در ارتباط با معیارهای ارزیابی کتاب‌های ترجمه‌شده، علاوه بر معیارهای متناسب با کتاب اصلی، دو حیطه، شش ملاک و ۲۱ نشانگر مختص کتاب‌های ترجمه‌شده دانشگاهی ارزیابی شد. این نتایج به طور خلاصه در جدول‌های ۷ تا ۱۰ نشان داده شده است.

• ارزیابی کتاب بعد از انتشار (به منظور مطالعه) توسط استفاده کنندگان

براساس هدف پژوهش و با دریافت نظرات دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور، حیطه‌ها، ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتاب‌های چاپی استخراج شد تا مبنایی برای انتخاب کتاب توسط دانشجویان و استادان باشد. تعداد ۵۶ نفر از دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور در مصاحبه شرکت کردند که بیشتر شرکت کنندگان در پژوهش دانشجو (۶۷/۹ درصد، $n=38$) و زن بودند (۵۷/۱ درصد، $n=32$). همچنین اکثر آن‌ها در رده سنی زیر ۳۰ سال بودند (۴۲/۹ درصد، $n=24$). میزان تحصیلات (دانشجوی دوره) اکثر افراد شرکت کننده در پژوهش کارشناسی ارشد بود (۳۰/۳ درصد، $n=17$) و سابقه فعالیت فعالیت یا حضور در دانشگاه (۳۴ درصد، $n=19$) نیز بین ۱۱ تا ۱۵ سال بود. براساس نتایج مصاحبه با دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی، تعداد نه حیطه، ۳۴ ملاک و ۲۱۳ نشانگر برای ارزیابی کتب چاپی از نوع درسی دانشگاهی استخراج شد. در ارزیابی کتاب غیردرسی دانشگاهی به منظور استفاده تعداد هشت حیطه، ۳۱ ملاک و ۱۶۲ معیار استخراج شد. همچنین معیارهای ارزیابی کتاب‌های مرجع در حوزه علوم پزشکی شامل هفت حیطه، ۲۵ ملاک و ۱۲۹ نشانگر شد و در ارتباط با معیارهای ارزیابی کتاب‌های ترجمه‌شده، علاوه بر معیارهای متناسب با کتاب اصلی، دو حیطه، شش ملاک و ۲۱ نشانگر مختص کتاب‌های ترجمه‌شده دانشگاهی ارزیابی شد. این نتایج به طور خلاصه در جداول ۱۱ تا ۱۴ نشان داده شده است.

• اولویت‌بندی ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی علوم پزشکی

در مرحله سوم پژوهش، ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب علوم پزشکی که پس از

انجام مرحله اول و دوم پژوهش استخراج شد براساس میزان اولویت موردپرسش قرار گرفت. بر این اساس در این بخش سه بخش کلی نتایج با عناوین اولویت‌بندی شاخص‌های ارزیابی کتب چاپی علوم پزشکی قبل از انتشار، اولویت‌بندی شاخص‌های ارزیابی کتب چاپی علوم پزشکی بعد از انتشار با هدف خرید و اولویت‌بندی شاخص‌های ارزیابی کتب چاپی علوم پزشکی بعد از انتشار با هدف مطالعه یا ارزیابی آمده است.

• ارزیابی کتاب چاپی قبل از انتشار (نتایج مصاحبه با ناشران)

تعداد ۵۳ نفر از کارکنان و مدیران نشر کتاب دانشگاهی در مصاحبه شرکت کردند که بیشتر افراد شرکت‌کننده در پژوهش مرد (۶۰/۴ درصد، $n=32$) و در رده سنی ۴۹-۴۰ سال (۴۷/۱ درصد، $n=25$) و میزان تحصیلات کارشناسی داشتند (۴۵/۳ درصد، $n=24$) و سابقه فعالیت اکثر آن‌ها (۳۴ درصد، $n=18$) نیز در حوزه نشر بین ۱۱ تا ۱۵ سال بود. براساس نتایج مرحله سوم پژوهش در ارزیابی کتب چاپی از نوع درسی دانشگاهی، تعداد ۱۰۲ نشانگر با اولویت زیاد، ۱۱۰ نشانگر با اولویت متوسط و ۱۲ نشانگر با اولویت کم تشخیص داده شد. بالاترین امتیاز درون‌مایه نیز به ترتیب مربوط به درون‌مایه‌های شکل ظاهر کتاب (۲،۳۷)، آموزش و ارزیابی (۲،۳۳)، محتوای کتاب (۲،۳۳) و نویسنده (گان) (۲،۳۳) بود. بالاترین امتیاز طبقه هم مربوط به طبقه یا ملاک سازماندهی محتوا (۲،۵۰) و کیفیت حروف‌نگاری متن (۲،۴۵) بود. مطابق اطلاعات گردآوری‌شده از ناشران دانشگاهی، اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع غیردرسی دانشگاهی نشان داد که تعداد ۸۸ نشانگر با اولویت زیاد، ۷۸ نشانگر با اولویت متوسط و ۵ نشانگر با اولویت کم تشخیص داده شد. بالاترین امتیاز درون‌مایه نیز به ترتیب مربوط به درون‌مایه‌های نویسنده (گان) (۲،۴۵) و روان‌شناختی (۲،۴۰) بود. بالاترین امتیاز طبقه هم مربوط به طبقه یا ملاک ویژگی‌های یادگیرنده‌ها (۲،۵۵) و اعتبار نویسنده (۲،۵۲) بود. همچنین اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع مرجع دانشگاهی نشان داد که تعداد ۶۶ نشانگر با اولویت زیاد، ۵۲ نشانگر با اولویت متوسط و ۵ نشانگر با اولویت کم تشخیص داده شد. بالاترین امتیاز درون‌مایه و طبقه نیز مربوط به درون‌مایه محتوای کتاب (۲،۴۶) و طبقه یا ملاک جامعیت مطالب (۲،۵۶) بود. اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع ترجمه‌شده نیز نشان داد که تعداد ۱۶ نشانگر با اولویت زیاد، ۱۱ نشانگر با اولویت متوسط مشخص شدند. بالاترین امتیاز طبقه نیز مربوط به طبقه یا ملاک شیوایی و قابل فهم بودن ترجمه (۲،۶۱) بود. این نتایج به طور خلاصه در جداول ۲ تا ۵ نشان داده شده است.

جدول ۳ اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتاب غیردرسی دانشگاهی توسط ناشران

درون‌مایه	نویسنده(گان) کتاب	ساختار کتاب	محتوای کتاب	کیفیت زبان و نگارش کتاب	روان‌شناختی	چارچوب اخلاق	شکل ظاهر کتاب	توزیع
طبقه (ملاک)	اعتبار نویسنده							
	مرتبط بودن							
	پیشینه نویسنده							
	بخش ابتدایی							
	ساختار بخش اصلی							
میانگین طبقه (ملاک)	ساختار هر فصل							
	بخش انتهایی							
	سازمان‌دهی محتوا							
	جامعیت مطالب							
	قابلیت درک مطالب							
میانگین درون‌مایه	روزآمدی محتوا							
	مرتبط بودن							
	ظرفیت ایجاد خلاقیت							
	منابع استفاده شده در متن							
	تصاویر، جداول و نمودارهای استفاده شده در متن							
۲۰۴۵	۲۰۵۲							
	۲۰۴۲							
	۲۰۴۱							
	۲۰۲۵							
	۲۰۳۵							
۲۰۲۲	۲۰۰۵							
	۲۰۴۱							
	۲۰۲۳							
	۲۰۳۱							
	۲۰۲۷							
۲۰۲۹	۲۰۳۰							
	۲۰۴۱							
	۲۰۱۱							
	۲۰۳۰							
	۲۰۲۷							
۲۰۲۷	۲۰۲۷							
	۲۰۲۶							
	۲۰۳۳							
	۲۰۱۹							
	۲۰۴۷							
۲۰۴۰	۲۰۵۵							
	۲۰۳۳							
	۲۰۲۷							
	۲۰۴۱							
	۲۰۲۵							
۲۰۳۳	۲۰۲۱							
	۲۰۳۱							
	۲۰۳۶							
	۲۰۳۲							
	۲۰۳۵							
۲۰۲۹	۲۰۲۲							
	۲۰۳۲							
	۲۰۳۱							
	۲۰۳۶							
	۲۰۲۱							
۲۰۳۰	۲۰۲۲							
	۲۰۳۲							
	۲۰۳۱							
	۲۰۳۶							
	۲۰۲۱							

جدول ۴ اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتاب مرجع دانشگاهی توسط ناشران

درون‌مایه (حیطه)		نویسندگان و ویراستاران کتاب				ساختار کتاب		محتوای کتاب				کیفیت زبان و نگارش کتاب		چارچوب اخلاق		شکل ظاهر کتاب		توزیع																												
میانگین طبقه	اعتبار نویسندگان و ویراستاران	مرتبط بودن	پیشینه نویسندگان و ویراستاران	مشاوران	۹۶/۱	بخش ابتدایی	۲۱/۲	بخش اصلی	۰۸/۲	بخش انتهایی	۲۷/۲	سازمان‌دهی محتوا	۴۵/۲	جامعیت مطالب	۵۶/۲	قابلیت درک مطالب	۴۵/۲	روزآمدی محتوا	۴۸/۲	مرتبط بودن	۴۶/۲	تصاویر، جداول و نمودارهای استفاده شده در متن	۳۸/۲	سبک نگارش	۴۰/۲	دستور زبان	۳۴/۲	رعایت زبان علمی	۴۰/۲	ملاحظات فرهنگی و عدم سوگیری	۲۵/۲	اصول اخلاق علمی	۴۸/۲	حجم کتاب	۲۵/۲	صفحه‌آرایی	۳۵/۲	کیفیت حروف‌نگاری متن	۳۱/۲	شمارگان	۱۹/۲	قیمت‌گذاری	۳۶/۲	مواد همراه	۳۴/۲	۲۰/۲
میانگین درون‌مایه	۲۵/۲	۱۹/۲	۴۱/۲	۹۶/۱	۲۱/۲	۰۸/۲	۲۷/۲	۴۵/۲	۵۶/۲	۴۵/۲	۴۸/۲	۴۶/۲	۳۸/۲	۴۰/۲	۳۴/۲	۴۰/۲	۲۵/۲	۴۸/۲	۲۵/۲	۳۵/۲	۳۱/۲	۱۹/۲	۳۶/۲	۳۴/۲	۲۰/۲																					

جدول ۵ اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتاب ترجمه‌شده توسط ناشران

[illegible]

• ارزیابی کتاب چاپی بعد از انتشار (نتایج مصاحبه با کتابداران)

تعداد ۶۴ نفر از کتابداران دانشگاهی در مصاحبه شرکت کردند که بیشتر آن‌ها زن (۶۸/۷ درصد، $n=44$) و در رده سنی ۳۰ تا ۳۹ سال قرار داشتند (۴۳/۷ درصد، $n=28$). میزان تحصیلات اکثر افراد کارشناسی بود (۵۳/۱ درصد، $n=34$) و سابقه فعالیت آن‌ها (۴۵/۳ درصد، $n=29$) نیز در حوزه نشر بین شش تا ۱۰ سال بود. اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع درسی دانشگاهی نشان داد که تعداد ۵۸ نشانگر با اولویت زیاد، ۸۵ نشانگر با اولویت متوسط و ۳ نشانگر با اولویت کم تشخیص داده شد. بالاترین امتیاز درون‌مایه نیز به ترتیب مربوط به درون‌مایه‌های چارچوب اخلاق (۲۰۴۰) و اعتبار (۲۰۳۹) بود. بالاترین امتیاز طبقه هم مربوط به طبقه یا ملاک مرتبط بودن (۲۰۵۳) است. اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع غیردرسی دانشگاهی نیز نشان داد که تعداد ۴۱ نشانگر با اولویت زیاد، ۶۹ نشانگر با اولویت متوسط و ۲ نشانگر با اولویت کم تشخیص داده شد. بالاترین امتیاز درون‌مایه نیز به ترتیب مربوط به درون‌مایه‌های اعتبار (۲۰۳۷) و چارچوب اخلاق (۲۰۳۶) بود. بالاترین امتیاز طبقه هم مربوط به طبقه یا ملاک اعتبار نویسنده (۲۰۴۷) بود. اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع مرجع دانشگاهی، تعداد ۷۷ نشانگر با اولویت زیاد، ۱۰۵ نشانگر با اولویت متوسط و ۱۱ نشانگر با اولویت کم را مشخص کرد. بالاترین امتیاز درون‌مایه نیز به ترتیب مربوط به درون‌مایه‌های اعتبار (۲۰۳۵) و شکل ظاهری کتاب (۲۰۳۴) بود. بالاترین امتیاز طبقه هم مربوط به طبقه یا ملاک نویسندگان و مشاوران (۲۰۴۶) بود. اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع ترجمه‌شده نشان داد که تعداد ۱۲ نشانگر با اولویت زیاد، ۹ نشانگر با اولویت متوسط و صفر نشانگر با اولویت کم وجود دارند. بالاترین امتیاز طبقه مربوط به طبقه یا ملاک شیوایی و قابل فهم بودن متن ترجمه‌شده (۲۰۶۱) بود. این نتایج به طور خلاصه در جداول ۶ تا ۹ نشان داده شده است.

جدول ۶ اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتاب درسی دانشگاهی توسط کتابداران

درون‌مایه	اعتبار	ساختار کتاب	محتوای کتاب	کیفیت زبان و نگارش کتاب	روان‌شناختی	چارچوب اخلاقی	شکل ظاهر کتاب	توزیع
میانگین طبقه	اعتبار ناشر							
	اعتبار نویسنده							
	بخش ابتدایی							
	ساختار فصل‌های کتاب							
	بخش انتهایی							
۲،۳۹	سازمان‌دهی محتوا							
	جامعیت مطالب							
	قابلیت درک مطالب							
	روزآمدی محتوا							
	مرتبط بودن							
۲،۲۱	ظرفیت ایجاد خلاقیت							
	منابع استفاده شده در متن							
	تصاویر، جداول و نمودارهای استفاده شده در متن							
	۲،۲۷							
	۲،۳۹							
۲،۳۵	سبک نگارش							
	دستور زبان							
	رعایت زبان علمی							
	روانی و قابلیت فهم مطالب							
	ویژگی‌های یادگیرنده‌ها							
۲،۲۴	رغبت، انگیزه و خلاقیت							
	سطوح یادگیری							
	ملاحظات فرهنگی و عدم سوگیری							
	اصول اخلاق علمی							
	۲،۳۹							
۲،۲۸	حجم کتاب							
	ساختار فیزیکی، صحافی و جاپ							
	صفحه آرایی							
	کیفیت حروف‌نگاری متن							
	۲،۳۳							
۲،۲۵	نوع بخش							
	قیمت‌گذاری							
	۲،۱۴							
	۲،۳۴							
	مواد همراه							
	۲،۲۹							

• ارزیابی کتاب چاپی بعد از انتشار (نتایج مصاحبه با استفاده کنندگان)

در این مرحله تعداد ۹۴ نفر از دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی در مصاحبه شرکت کردند که بیشتر شرکت کنندگان در پژوهش دانشجوی (۷۵/۵ درصد، $n=71$) و اکثریت آنان زن بودند (۵۵/۳ درصد، $n=52$). همچنین بیشتر شرکت کنندگان در پژوهش در رده سنی زیر ۳۰ سال بودند (۵۲/۱ درصد، $n=49$). میزان تحصیلات (دانشجوی دوره) اکثر افراد شرکت کننده در پژوهش کارشناسی ارشد بود (۳۷/۲ درصد، $n=35$) و سابقه فعالیت یا حضور در دانشگاه افراد شرکت کننده در پژوهش (۳۹/۴ درصد، $n=37$) نیز بین شش تا ۱۰ سال بود. براساس نتایج مرحله سوم پژوهش، اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع درسی دانشگاهی نشان داد که تعداد ۱۰۷ نشانگر با اولویت زیاد، ۱۰۱ نشانگر با اولویت متوسط و ۴ نشانگر با اولویت کم تشخیص داده شد. بالاترین امتیاز درون‌مایه نیز مربوط به درون‌مایه اعتبار نویسنده (۲،۵۶) و بالاترین امتیاز طبقه مربوط به طبقه یا ملاک سازماندهی محتوا (۲،۶۲)، قابلیت درک مطالب (۲،۵۹) و اعتبار ناشر (۲،۵۹) بود. اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع غیردرسی دانشگاهی نشان داد که تعداد ۸۵ نشانگر با اولویت زیاد، ۷۳ نشانگر با اولویت متوسط و ۴ نشانگر با اولویت کم وجود دارند. بالاترین امتیاز درون‌مایه مربوط به درون‌مایه اعتبار نویسنده (۲،۴۴)، شکل ظاهری کتاب (۲،۴۳) و ساختار (۲،۴۲) بود. و بالاترین امتیاز طبقه مربوط به طبقه یا ملاک ساختار فیزیکی، صحافی و چاپ (۲،۴۸)، ملاحظات فرهنگی و عدم سوگیری (۲،۴۷) و روزآمدی محتوا (۲،۴۷) بود. اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع مرجع دانشگاهی نشان داد که تعداد ۶۵ نشانگر با اولویت زیاد، ۵۶ نشانگر با اولویت متوسط و ۷ نشانگر با اولویت کم تشخیص داده شد. بالاترین امتیاز درون‌مایه مربوط به درون‌مایه شکل ظاهری کتاب (۲،۴۱) بود و بالاترین امتیاز طبقه مربوط به طبقه یا ملاک قابلیت درک مطلب (۲،۵۳) و اعتبار نویسنده (۲،۵۱) بود. اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتب چاپی از نوع ترجمه شده مشخص کرد که تعداد ۱۵ نشانگر با اولویت زیاد، ۳ نشانگر با اولویت متوسط و ۲ نشانگر با اولویت کم تشخیص داده شد. بالاترین امتیاز درون‌مایه مربوط به طبقه یا ملاک شیوایی و قابل فهم بودن متن ترجمه شده (۲،۶۱) بود. این نتایج به طور خلاصه در جدول ۱۰ تا ۱۳ نشان داده شده است.

جدول ۱۰ اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتاب درسی دانشگاهی توسط استفاده‌کنندگان

درون‌مایه	اعتبار	ساختار کتاب	محتوای کتاب	کیفیت زبان و نگارش کتاب	روان‌شناختی	آموزش و ارزیابی	چارچوب اخلاق	شکل ظاهر کتاب	توزیع
میانگین طبقه (ملاک)	اعتبار ناشر								
	اعتبار نویسنده (گان)								
	بخش ابتدایی								
	ساختار بخش اصلی								
	ساختار هر فصل								
	بخش انتهایی								
	سازمان‌دهی محتوا								
	جامعیت مطالب								
	قابلیت درک مطالب								
	روزآمدی محتوا								
میانگین طبقه (ملاک)	مرتبط بودن								
	ظرفیت ایجاد خلاقیت								
	منابع استفاده شده در متن								
	تصاویر، جداول و نمودارهای استفاده شده در متن								
	۲۰۵۸								
	۲۰۵۴								
	۲۰۴۳								
	۲۰۳۷								
	۲۰۴۵								
	۲۰۵۳								
میانگین درون‌مایه	۲۰۶۲								
	۲۰۳۵								
	۲۰۵۹								
	۲۰۴۳								
	۲۰۳۲								
	۲۰۴۲								
	۱۰۹۷								
	۲۰۲۷								
	۲۰۲۸								
	۲۰۱۹								
میانگین درون‌مایه	۲۰۲۹								
	۲۰۲۵								
	۲۰۳۹								
	۲۰۰۴								
	۲۰۳۳								
	۲۰۲۱								
	۲۰۲۵								
	۲۰۱۵								
	۲۰۴۰								
	۲۰۳۱								
میانگین درون‌مایه	۲۰۱۵								
	۲۰۱۵								
	۲۰۴۴								
	۲۰۴۷								
	۲۰۴۷								
	۲۰۵۱								
	۲۰۲۰								
	۲۰۳۱								
	۲۰۳۳								
	۲۰۲۸								

جدول ۱۱ اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتاب غیردرسی دانشگاهی توسط استفاده‌کنندگان

درون‌مایه (حیطه)	اعتبار	ساختار کتاب	محتوای کتاب	کیفیت زبان و نگارش کتاب	روان‌شناختی	چارچوب اخلاق	شکل ظاهر کتاب	توزیع
طبقه (ملاک)	اعتبار ناشر		تصاویر، جداول و نمودارهای استفاده‌شده در متن	سبک نگارش	مهارت‌های شناختی و فرآشناختی ویژگی‌های یادگیرنده‌ها رضیت، انگیزه و خلاقیت امکانات و فرصت‌های یادگیری ملاحظات فرهنگی و عدم سوگیری اصول اخلاق علمی	حجیم کتاب ساختار فیزیکی، صحافی و چاپ صفحه‌آرایی کیفیت حروف‌نگاری متن		
	اعتبار نویسنده			دستور زبان				
	بخش ابتدایی			رعایت زبان علمی				
	ساختار بخش اصلی			روانی و قابلیت فهم مطالب				
	ساختار هر فصل			روزآمدی محتوا				
	بخش انتهایی			مرتبط بودن				
	سازمان‌دهی محتوا			ظرفیت ایجاد خلاقیت				
	جامعیت مطالب			منابع استفاده‌شده در متن				
	قابلیت درک مطالب							
	روزآمدی محتوا							
میانگین طبقه (ملاک)	۲،۴۳	۲،۴۵	۲،۴۳	۲،۳۹	۲،۴۲	۲،۴۷	۲،۴۳	۲،۳۸
میانگین درون‌مایه (حیطه)	۲،۴۴	۲،۴۲	۲،۳۵	۲،۳۱	۲،۳۱	۲،۳۱	۲،۳۱	۲،۲۳

جدول ۱۳ اولویت‌بندی نشانگرهای ارزیابی کتاب ترجمه‌شده توسط استفاده‌کنندگان

درون‌مایه	اعتبار	ساختار کتاب	محتوای کتاب	کیفیت زبان و نگارش کتاب	روان‌شناختی	چارچوب اخلاق	شکل ظاهر کتاب	توزیع	متن ترجمه شده
میانگین درون‌مایه	۱۰۶۸	متناظر با کتاب موردنظر	اعتبار ناشر	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	۲۰۵۳
			اعتبار نویسنده	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			اعتبار مترجم	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			بخش ابتدایی	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			ساختار فصل‌های کتاب	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
میانگین درون‌مایه	۱۰۶۸	متناظر با کتاب موردنظر	بخش انتهایی	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	۲۰۵۳
			سازمان‌دهی محتوا	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			جامعیت مطالب	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			قابلیت درک مطالب	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			روژآمدی محتوا	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			مرتبط بودن	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			ظرفیت ایجاد خلاقیت	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			منابع استفاده شده در متن	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			تصاویر، جداول و نمودارهای استفاده شده در متن	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			سبک نگارش	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			دستور زبان	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			رعایت زبان علمی	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
میانگین درون‌مایه	۱۰۶۸	متناظر با کتاب موردنظر	روانی و قابلیت فهم مطالب	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	۲۰۵۳
			ویژگی‌های یادگیرنده‌ها	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			رغبت، انگیزه و خلاقیت	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			سطوح یادگیری	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			ملاحظات فرهنگی و عدم سوگیری	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			اصول اخلاق علمی	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			حجم کتاب	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			ساختار فیزیکی، مصحافی و چاپ	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			صفحه‌آرایی	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			کیفیت حروف‌نگاری متن	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			نوع بخش	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			قیمت‌گذاری	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
میانگین درون‌مایه	۱۰۶۸	متناظر با کتاب موردنظر	مواد همراه	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	۲۰۵۳
			شیوایی و قابل فهم بودن متن ترجمه‌شده	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			میزان کاربرد	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			فهم زبان مبدأ	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
			وفاداری به متن اصلی	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب					
میانگین درون‌مایه	۱۰۶۸	متناظر با کتاب موردنظر	اعتبار	انتخاب نشانگرها از جدول مربوط به نوع کتاب	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	متناظر با کتاب موردنظر	۲۰۵۳

بحث و نتیجه گیری

براساس یافته‌های پژوهش، کتاب‌های چاپی حوزه علوم پزشکی براساس نوع استفاده به چهار دسته کلی تقسیم شدند که عبارت‌اند از کتاب درسی دانشگاهی، کتاب غیردرسی دانشگاهی، کتاب ترجمه شده و کتاب مرجع. طبق بررسی‌های انجام گرفته، اغلب مطالعات موجود یا به ارزیابی یک دسته از این انواع کتاب به خصوص در زمینه کتب درسی دانشگاهی پرداخته‌اند یا تنها به تعیین ملاک‌ها بدون تعیین اولویت برای آن‌ها پرداخته‌اند (اصنافی و همکاران، زیر چاپ؛ چهرقانی و همکاران، ۱۳۹۳؛ متقی‌زاده، ۱۳۹۷؛ منصوریان، ۱۳۹۲؛ نوریان، ۱۳۹۴). برای مثال در مطالعه اصنافی و همکاران که در زمینه علوم انسانی انجام شده، به دلیل مشکلات زیاد ترجمه و نیاز بیشتر اندیشمندان، عمدتاً روی کتاب‌های ترجمه‌ای بحث شده است (اصنافی و همکاران، زیر چاپ) یا در مطالعه جمالی زواره اولویت‌بندی برای این ملاک‌ها مشخص نشده است (زواره و همکاران، ۱۳۸۷).

همچنین، معیارهای ارزیابی کتاب‌های چاپی در هفت بخش ساختار، محتوای کتاب، کیفیت زبان و نگارش، روان‌شناختی، چارچوب اخلاق، تأثیر در آموزش و ارزیابی تقسیم شدند. بر این اساس و در مجموع، معیارهای ارزیابی کتاب شامل ۳۴ ملاک و ۳۹۴ نشانگر شد. جدول ۱۴ به مقایسه معیارهای اصلی مدنظر در مطالعات مختلف پرداخته است. مشاهده می‌شود که معیارهای مطالعه حاضر تقریباً با سایر مطالعات همخوانی دارد و دارای جامعیت مناسبی برای حوزه علوم پزشکی است. ضمن اینکه به دلیل اهمیت مسائل اخلاقی در علوم پزشکی این حوزه به صورت خاص در مطالعه حاضر به عنوان حیطه جداگانه آمده است. در مطالعه چشم براه بیگدلی و همکاران نیز به این موضوع پرداخته شده که توجه به موضوعات فراشناختی در ارزیابی کتب درسی مورد بی توجهی قرار گرفته است (بیگدلی، ۱۳۹۷).

با توجه به اینکه هر نشر فرهنگی برای استفاده نمی‌تواند تمام ویژگی‌های مناسب را دربر داشته باشد، باید بسته به نوع محصول و نوع کاربر به یک سری از معیارها اولویت بیشتری داده شود. بنابراین در مرحله سوم به تعیین اولویت معیارها از دیدگاه‌ها و با توجه به محصولات مختلف پرداخته شد. نتایج اولویت‌بندی معیارهای ارزیابی براساس نظر ناشران

جدول ۱۴ مقایسه معیارهای ارزیابی کتب در مطالعات مختلف

نویسنده (گان)	عنوان	معیارهای ارزیابی
مطالعه حاضر	تعیین ملاک‌های ارزیابی کتب چاپی در حوزه علوم پزشکی	ساختار، محتوا، کیفیت زبان و نگارش، روان‌شناختی، چارچوب اخلاق، تأثیر در آموزش و ارزیابی
(اصنافی و همکاران، زیر چاپ)	معیارهای ارزیابی و رتبه‌بندی محتوایی کتاب‌های تخصصی در حوزه علوم انسانی از نظر متخصصان	نشر و ناشر، پدیدآور، مترجم، محتوای تألیفی، محتوای ترجمه‌ای، ساختار و ظاهر
(منصوریان، ۱۳۹۲)	صد ویژگی کتاب‌های دانشگاهی کارآمد و اثربخش	تخصص‌گرایی و هدفمندی موضوعی، توان نظری و دلالت‌های کاربردی، توان استنادی و ماهیت میان‌رشته‌ای، جامعیت و روزآمدی، صلاحیت و کارنامه پدیدآورندگان، پاکیزگی نگارشی و ادبی، انسجام محتوایی و ساختاری، همخوانی با نظریه‌های یادگیری، ماهیت تعاملی و توان انگیزشی، ویژگی‌های فیزیکی و ظاهری
(رضی، ۱۳۸۸)	شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی	شکل ظاهری، محتوا، ساختار، زبان و روش
(زواره و همکاران، ۱۳۸۷)	معیارهای ارزیابی کتاب‌های درسی دانشگاهی	ظاهری، نگارشی، ساختاری، محتوایی و روان‌شناختی
(Mahmood, et al. 2009)	Textbook evaluation through quality indicators: The case of Pakistan	همخوانی با سیاست‌های برنامه درسی، قابلیت اطمینان و اعتبار متن، واژگان، تصاویر و طراحی مناسب، انسجام و هماهنگی متن در کل کتاب و در تقسیم‌بندی موضوعی، تشویق به آموزش خلاقانه و منتقدانه، دارا بودن قابلیت سنجش و ارزیابی، راهنمای کتاب و سایر مواد کمک آموزشی، تشویق به یادگیری با استفاده از معرفی منابع بیشتر

دانشگاهی نشان داد بالاترین امتیاز در کتاب‌های درسی و غیردرسی، برای درون‌مایه‌ها به ترتیب مربوط به درون‌مایه شکل ظاهری کتاب و نویسندگان است. همچنین بالاترین امتیاز

طبقه برای این کتاب‌ها به ترتیب مربوط به سازماندهی محتوا، ویژگی یادگیرنده‌ها، جامعیت مطالب و شیوایی و قابل فهم بودن متن ترجمه شده است. در تأیید این نتیجه، همایون پور (۱۳۸۸) اعتقاد دارد لازمه قرار گرفتن نتایج پژوهش‌ها در چرخه دانش و بهره‌برداری از آن‌ها، ارزیابی محتوایی و ساختاری آثار است (همایون پور، ۱۳۸۸). کتاب درسی مناسب باید حداقل دارای محتوا و سازماندهی خوبی باشد که نشئت گرفته از نحوه تدوین و تألیف کتاب است (لیونکا و مجیدی، ۲۰۰۳). اغلب مطالعات در زمینه ارزیابی کتب چاپی مانند مطالعه حاضر به بحث محتوا و ساختار اولویت بیشتری داده‌اند (حسینی و مطور، ۱۳۹۱؛ زواره و همکاران، ۱۳۸۷؛ قراگوزلو، ۱۳۹۶).

از دید کتابداران درون‌مایه اعتبار در انواع کتب چاپی امتیاز بیشتری کسب کرد. در کتاب‌های درسی دانشگاهی مرتبط بودن، سازماندهی محتوا، اعتبار نویسنده، ملاحظات فرهنگی و عدم سوگیری و سبک نگارش از جمله طبقات دارای اولویت بالا بودند. متقی‌زاده و همکاران خصوصیات ظاهری، چارچوب مفهومی، محتوا، سازماندهی و قابلیت انعطاف‌پذیری را به عنوان معیارهای اصلی ارزیابی کتاب درسی معرفی کردند، اما اولیوی برای هیچ کدام از این معیارها در نظر نگرفتند، اما بیان شده که مهم‌ترین کارکرد تحلیل محتوای کتاب درسی تعیین میزان تناسب آن با اهداف برنامه درسی است (متقی‌زاده، ۱۳۹۷).

با توجه به اینکه فهرستی جامع و دقیق برای همه کتاب‌های حوزه علوم پزشکی و از دیدگاه همه ذی‌نفعان وجود نداشت، استاندارد ارزیابی کتب چاپی مستخرج از نتایج این پژوهش می‌تواند راهنمایی جامع برای ناشران کتب چاپی باشد تا بتوانند با اطمینان بیشتری نسبت به چاپ کتب با کیفیت تصمیم بگیرند. همچنین این استاندارد ابزار بسیار سودمندی برای کتابخانه‌های دانشگاهی است تا بتوانند به منظور مجموعه‌سازی کتابخانه، بهترین منابع را با کم‌ترین هزینه تهیه کنند. جنبه بسیار مهم دیگر این استاندارد کمک به دانشجویان و استادان دانشگاه‌های علوم پزشکی جهت انتخاب بهترین منبع برای استفاده است. البته با توجه به تعداد زیاد ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کتب رعایت همه این موارد کاری دشوار و تقریباً نشدنی به خصوص برای استفاده‌کنندگان است. بنابراین ایجاد اولویت برای این شاخص‌ها و طراحی سیستمی برای ارزیابی خودکار کتب و دادن نشانگان اعتماد یا ستاره به هر یک از کتاب‌ها از جمله راهکارهایی است که می‌توان برای تسهیل ارزیابی توسط ذی‌نفعان در نظر گرفت. البته باید به این نکته توجه داشت که نمی‌توان ادعا کرد

این ویژگی‌ها باید تماماً در هر کتاب چاپی اعمال شوند یا تمام کتب چاپی به یک اندازه دربرگیرنده آن‌ها باشند. مهم این است که ذی‌نفعان مختلف باید با همه این ویژگی‌ها آشنا باشد و هنگام انتخاب، تدوین و ارزیابی کتاب با توجه به بافت و شرایط آموزشی، ویژگی‌های مربوط را در نظر گیرند و خروجی آن بهترین و باکیفیت‌ترین محصول برای آموزش باشد. همچنین در این مطالعه به ایجاد اولویت برای هر کدام از معیارها پرداخته شده است که برای ایجاد منابع توسط تولیدکنندگان با حیطه‌های مختلف در حوزه علوم پزشکی می‌تواند بسیار مفید باشد.

این مقاله حاصل بخشی از طرح تحقیقاتی با عنوان «تدوین استانداردهای ارزیابی و نشر کتب علوم پزشکی با تأکید بر انتشار الکترونیک»، مصوب معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی زنجان با شماره (A-11-580-9) و کد اخلاق (IR.ZUMS.REC.1398.318) است.

منابع

- آرمند، م. (۱۳۷۸). معرفی، نقد و بررسی ویژگی‌های نمونه‌ای از یک کتاب درسی دانشگاهی. پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۳، ۶۲-۶۶.
- اصنافی، ا.ر.، حاجی زین‌العابدینی، م.، و رفاهی کمساری، ع. (زیر چاپ). معیارهای ارزیابی و رتبه‌بندی محتوایی کتاب‌های تخصصی در حوزه علوم انسانی از نظر متخصصان، کتابداری و اطلاع‌رسانی.
- چشم براه بیدگلی، م. (۱۳۹۷). الگوی مطلوب طراحی کتاب‌های درسی دانشگاهی بر مبنای دیدگاه ساختن گرایی: طراحی الگوی تدوین و مدل ارزیابی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه کاشان، کاشان.
- چهرقانی، م.، فهم‌نیا، ف.، و نقشینه، ن. (۱۳۹۳). سنجش معیارهای ارزیابی و تولید کتاب‌های گویا از دیدگاه کاربران. تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی، ۲، ۱۵۹-۱۸۲.
- حسینی، س.م.، و امین خندقی، م. (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل کتاب‌های درسی دانشگاهی انتشارات سمت رشته کارشناسی علوم تربیتی. اولین همایش ملی نقد متون و کتب علوم انسانی، جلد اول: تجارب حرفه‌ای نقد (ص ۱۲۲-۱۳۵)، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- حسینی، س.م.ح.، و مطور، م. (۱۳۹۱). نقدی بر کتاب‌های درسی دانشگاهی رشته علوم تربیتی در ایران. پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۲۶، ۱۱۹-۱۴۲.
- رضی، ا. (۱۳۸۸). شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۲۱، ۲۱-۳۰.
- جمالی زواره، ب.، نصر، ا.ر.، و آرمند، م. (۱۳۸۷). معیارهای ارزیابی کتاب‌های درسی دانشگاهی. پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۱۳، ۳۱-۳۹.

- قراگوزلو، ز. (۱۳۹۶). *نقد و ارزیابی کتاب‌های درسی پر کاربرد دانشگاهی رشته علوم ارتباطات بر اساس استانداردهای کتاب درسی دانشگاهی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد غرب، تهران.
- کمیسیون ارزشیابی متون و منابع مرجع علوم پزشکی (۱۳۹۵). وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، مرکز ملی تحقیقات کاربردی آموزش پزشکی، بازبایی شده در ۱۱ شهریور ۱۴۰۰، از <https://nasrme.ac.ir/books/>
- لیپونکا، م. ا. و مجیدی، ف. (۲۰۰۳). *نحوه نگارش و تهیه کتاب درسی دانشگاهی*. ترجمه م. خیام‌دار و همکاران. ج ۱. تهران: سمت.
- متقی‌زاده، ع. (۱۳۹۷). *نقد و تحلیل محتوا در تراز کتاب‌های درسی دانشگاهی مطالعه موردی: کتاب قواعد و متون عربی. پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، ۴، ۲۱۷-۲۳۳.
- منصوریان، ی. (۱۳۹۲). *صد ویژگی کتاب‌های دانشگاهی کارآمد و اثربخش. پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، ۲۹، ۱-۱۷.
- نوروززاده، ر.، و رضایی، ن. (۱۳۸۹). *پیش‌بایست‌ها و الزامات کتاب درسی دانشگاهی. پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، ۲۳، ۱۱۹-۱۴۰.
- نوریان، م. (۱۳۹۴). *روش‌های ارزشیابی کتاب‌های درسی دانشگاهی، مزایا و محدودیت‌ها. پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، ۳۳، ۱-۱۷.
- نیک‌پیما، ن.، عابدسعیدی، ژ.، آذرگش، ا.، و علوی مجد، ح. (۱۳۹۲). *تحلیل چارچوب؛ شیوه‌ای برای تحلیل داده‌های کیفی. پایش*، ۱، ۴۱-۵۰.
- همایونپور، ه. (۱۳۸۸). *ضرورت و فواید نقد. عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان)*. تهران: خانه کتاب.
- Laketa, S., & Drakulic, D. (2015). Quality of lessons in traditional and electronic textbooks. *Interdisciplinary Description of complex Systems: INDECS*, 13(1), 117-127.
- Mahmood, K., Iqbal, M.Z., & Saeed, M. (2009). Textbook evaluation through quality indicators: The case of Pakistan. *Bulletin of Education and Research*, 31(2), 1-27.
- Mikk, J. (2000). *Textbook: Research and Writing*. Baltic Studies for Education and Social Sciences. Vol 3, Berlin: Peter Lang Publishing.
- Speziale, H.S., Streubert, H.J., & Carpenter, D.R. (2011). *Qualitative research in nursing: advancing the humanistic imperative*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.